

HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ SANATINDA SFENKS TASVİRLERİ

Sphinx Depictions In The Art Of Hittite Empire Era

Dr.Öğretim Üyesi Ebru ORAL

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batman/Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1011-4012

Cite As: Oral, E. (2021). "Hitit İmparatorluk Dönemi Sanatında Sfenks Tasvirleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(42): 390-398.

ÖZET

Tarih öncesi dönemlerden itibaren farklı kültür bölgelerinde yaşayan çeşitli toplumların dini inanışlarının şekillenmesinde hayatın ve ölümün çok büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Doğada ortaya çıkan birtakım anlaşılması güç olaylar, güçler ya da varlıklar insanları manevi düşüncelere sevk etmiştir. Tabiatla ortaya çıkan olayların insanları kimi zaman korkuttuğu, kimi zaman da insanların hayranlığını kazandığı anlaşılabilir bir şekilde birlikte bunun neticesinde ise tanrı ve öbür dünya kavramı ortaya çıkmıştır.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu gibi çeşitli toplumlarda çok tanrılı bir din anlayışının egemen olduğu görülmektedir. Toplumların manevi dünyasında egemen olan çok tanrılı anlayış sistemi zamanla insanların manevi dünyasında doğaüstü güçleri sembolize eden birtakım varlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sözkonusu doğaüstü varlıkların, çeşitli tasvirli eserler üzerinde kimi zaman insan-hayvan karışımı varlıklar olarak, kimi zaman da hayvan-hayvan karışımı varlıklar olarak betimlendiği anlaşılmaktadır.

Tarihsel ve kültürel gelişimin sonucu olarak, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır gibi farklı kültürlerde çok tanrılı dinsel anlayış sisteminin bir yansıması olarak tasvir sanatında betimlenen insan-hayvan karışımı varlıklar, çeşitli arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan buluntulardan bilinmektedir. Çalışma kapsamında Hitit İmparatorluk Dönemi sanatında çeşitli tasvirli eserler üzerinde betimlenen insan-hayvan karışımı doğaüstü varlıklar arasında yer alan sfenks tasvirleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çalışma kapsamında Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen ve çeşitli mühürler, mühür baskıları ve kurs parçaları gibi farklı tasvirli eserler üzerinde betimlenen insan başlı aslan (sfenks) tasvirleri, ikonografik ve mitolojik açıdan değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma kapsamında, Anadolu dışında, Mısır ve Mezopotamya tasvir sanatında betimlenen sfenks tasvirleri de ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hitit İmparatorluk, Anadolu, Sanat, Sfenks, Tasvir

ABSTRACT

Since ancient times, it has been known that life and death have had a great effect on shaping of beliefs of several communities living in various cultural regions. Some events, powers and beings that are difficult to understand and their emergence in the nature have driven people into spiritual thoughts. Parallel with the fact that the events appearing in the nature have sometimes frightened people and sometimes equipped them with admiration, the concepts of god and hereafter arose in their minds, consequently.

During the early periods of the history, it is possible to see that the understanding of polytheistic religious understanding was dominant in various communities such as Mesopotamia, Egypt and Anatolia. In time, the polytheistic religious understanding paved way for emergence of some beings symbolizing supernatural powers in the spiritual worlds of human. It is understood that the beforementioned supernatural powers of beings were described on some descriptive works sometimes as beings like human-animal mixture sometimes animal-animal mixture.

As a result of historical and cultural development, human-animal mixture beings depicted in description art as a reflection of polytheist religious understanding in various cultures such as Anatolia, Mesopotamia and Egypt are known from the findings unearthed in various archaeological excavations. Within the context of this study, sphinx depictions of human-animal mixture depicted on several works in the art of Hittite Empire Era taking place among supernatural powers will be tried to be evaluated.

Sphinx descriptions of lion with human head depicted on various depictive works such as seals, seal prints and parts of courses dated Hittite Empire Era will be tried to be evaluated in terms of iconography and mythology. The sphinx depictions depicted on the works in Egypt and Mesopotamia apart from Anatolia will also be tried to be evaluated within the context of the study.

Key Words: Hittite Empire, Anatolia, Art, Sphinx, Depiction.

1. GİRİŞ

Sfenks motiflerine ait en erken tasvirler, Mısır ve Mezopotamya'da M.Ö. 3. Bin'de ortaya çıkmış olmakla birlikte M.Ö. 2. Bin boyunca Eski Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz'de yaygın olarak işlenen tasvirler arasında yerini almıştır¹. Anadolu tasvir sanatında ilk kez Karum Kaniş'in II. tabakasında yerli üsluptaki silindirik mühürler üzerinde betimlenen sfenkslerin erkek olduğu ve sakallı olarak tasvir edildiği görülmektedir. Bazı örnekler Anadolu sivilizasyonunda işlenmiş olsa bile Mısır proto tipinin özelliklerini yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır. Bir mühür örneği üzerinde boğa üzerindeki Hava tanrısının karşısında, bir diğer mühür üzerinde av tanrısı ve aslanla mücadele eden boğa adamın olduğu sahnede dikkat çekmektedir. Özellikle dağ koyunu üzerindeki tanrıçanın kutsal hayvanı olarak betimlendiğini gösteren örnek dikkate değer özelliktedir².

¹ Özgüç, 1991: 296.

² Özgüç, 1991: 297.

Sfenksler geniş bir coğrafi alanda çeşitli tasvirli eserler üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle “düşsel varlıklar” arasında dikkat çeken sfenkslerin kökeni üzerinde çeşitli bilim adamları tarafından farklı yorumlar dikkat çekmektedir. Six, Miken sanatında betimlenen dişi sfenksin kökenini Hitit olarak düşünmekle birlikte Dussaud ise sfenksin kökeninin Mısır olduğunu ve Hititlerin, Mısır sfenksini kendilerine göre uyarlayarak Hitit sfenks tipini meydana getirdiklerini ortaya koymaktadır. von Oppenheim ise Grek sfenksinin Mezopotamya’dan etkilendiğini belirtmekle birlikte Mısır sfenksinin Mezopotamya’dan daha sonra ortaya çıktığı üzerinde durmaktadır³.

Mezopotamya, Mısır ve Anadolu tasvir sanatında çeşitli dönemlerde sevilerek işlenen motiflerden birisi de sfenks tasvirleridir. M.Ö. 2. Bin’de Suriye-Hitit Üslubu’nda işlenmiş olan bir mühür üzerinde ilk kez dişi sfenks tasviri dikkat çekmektedir. Sfenks tasvirlerine ilk olarak Tunç Çağı’nda Suriye tasvir sanatında rastlama mümkündür. Suriye tipi sfenkslerin spiral şeklinde bir başlık taşıdığı anlaşılmakla birlikte tasvir sanatında arka ayakları üzerinde otururken betimlendiği görülmektedir. Suriye tipinde işlenmiş olan sfenksin en belirgin özelliği ise kanatlı olarak tasvir edilmesinden ileri gelmektedir. Sfenks motifinin kökeni Mısır olmasına karşın kanatlı tipin Mısır tasvir sanatında da betimlenmesi yakın kültürlerin birbiri ile kurduğu yoğun ilişkiyi kanıtlaması açısından dikkate değer bir özellik taşımaktadır⁴. Dessenne, sfenks tasvirlerinin M.Ö. 3. Bin’de, Mezopotamya ve Mısır tasvir sanatında işlendiğini öne sürerek, kökeninin ise Mısır olduğunu kanıtlayan bir bilim adamı olarak dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır⁵.

Mısır tasvir sanatında betimlenen sfenkslerin Güneş Tanrısını temsil ettiği düşünülmektedir. Bu düşüncenin zamanla değişmiş olduğu anlaşılmakla birlikte Yeni İmparatorluk Dönemi tasvir sanatında tapınakların önünde betimlenen sfenkslerin koruyucu özelliğinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Mısır tasvir sanatında birtakım duvar kabartmalarında ise sfenkslerin düşman tanrıyı ya da kralı ezerken tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Bu tasvir ile sfenkslerin koruyucu özelliğinin de ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Mısır tasvir sanatında betimlenen sfenkslerin krali olanlarının diğerlerine nazaran daha büyük önem taşıdığı anlaşılmakla birlikte bunların en belirgin özelliğinin ise başları üzerinde Uraeus (kobra) yılanı biçiminde taç taşımaları olduğu görülmektedir⁶.

Anadolu tasvir sanatında betimlenen oturan sfenkslere en iyi örnekler anıtsal heykelerde de karşımıza çıkmaktadır. Alacahöyük’te ele geçen sfenksler, dik duruş sergilemelerinden dolayı Acemhöyük sfenksleri ile benzerlik taşımaktadırlar. Anadolu’da sfenks tasvirlerine Boğazköy’ün Hitit seviyelerinde de rastlamak mümkündür. Boğazköy’de ele geçen fildişi levha üzerinde betimlenen sfenksin de Acemhöyük’te ele geçen fildişi eserlerden çok fazla farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Boğazköy’de ele geçen fildişi kursun merkezinde betimlenen sfenksin sakalsız olduğu ve sıkı bir başlık giydiği anlaşılmaktadır. Mısır Hathor başlığı tipinde saç kıvrımlarının ise göğüs üzerinden aşağı sarktığı görülmektedir. Bu özellik, Acemhöyük’te ele geçen birçok sayıdaki figürdeki gibi Mısır başlık tipinin yerel saç modelindeki uyarlaması olarak yorumlanmaktadır⁷.

Megiddo fildişi levhası üzerinde olduğu gibi Konya’da altın yüzük mühür üzerinde betimlenen sfenksin konik başlıklı olduğu ve göğsünden bir aslanın çıktığı anlaşılmaktadır. Bu tipte işlenen sfenks tasvirlerine Yeni Hitit tasvir sanatında da rastlamak mümkündür. Açına’da ele geçen fildişi levha üzerinde betimlenen sfenksin ise konik başlıklı olarak tasvir edildiği görülmektedir. Anadolu’da Hitit İmparatorluk Dönemi kapı heykellerinde çeşitli sfenks tasvirlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Alacahöyük’te şehir kapısının dışındaki sfenkslerin Mısır tarzında işlenmiş olduğu görülmektedir⁸. Yerkapı’da ele geçen iki sfenksin Anadolu tasvir sanatında M.Ö. 2. Bin’in en önemli örneklerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Yerkapı sfenkslerinin Hititler döneminde düzenlenen birtakım tören alaylarının odak noktasında bulunması dikkate değer özellik taşımaktadır. Yerkapı’da betimlenen sfenkslerin Alacahöyük’te betimlenen sfenkslerin ana girişin dışındaki kapıyı koruma işlevinden biraz farklı bir işlevi olduğu düşünülmektedir⁹.

Anadolu tasvir sanatında betimlenen sfenks motifinin Mısır aracılığı ile Suriye’ye, Suriye’den ise Anadolu’ya Hititlere geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Anadolu’da Kültepe, Karahöyük, Acemhöyük ve

³ Şahin, 1992: 107-108.

⁴ Barnett, 1975: 84-85.

⁵ Dessenne, 1957: 175.

⁶ Ebert, 1924-1932: 338.

⁷ Canby, 1975: 237-240.

⁸ Canby, 1975: 243.

⁹ Canby, 1975: 242-246.

Boğazköy’de yapılan kazı ve araştırmalar, Orta Tunç Çağında Mısır ve Anadolu arasında direkt bir ilişkinin kurulduğunu göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır¹⁰.

Mısır sfenkslerine ait ilk örnekler, Eski İmparatorluk Dönemi’ne kadar gitmekle birlikte, kanatsız erkek sfenksler olarak veya ön ayaklarından biri önde, diğeri ise yukarı kalkmış olarak tasvir edilmiş oldukları görülmektedir. Mısır’da Orta Krallık Dönemi’nde sfenkslerin aslan yeleli ve Osiris sakallı olarak tasvir edildiği görülmektedir¹¹.

Mezopotamya kültürlerinde insan başlı ve boğa gövdeli insan-hayvan karışımı varlığın sfenksin bu kültürlere girişini önlediği düşünülmektedir. Asur ve Babil gibi Bronz Çağı kültürlerinde sfenks tasvirlerine fazla rastlanmaz. Mezopotamya’da Asur sfenks tipinde başlarında boynuzlu başlık taşıdıkları ve adım atar pozisyonda ilerledikleri anlaşılacakla birlikte sfenkslerin kuyruklarının ise volüt biçiminde aşağı doğru inerken betimlendiği görülmektedir¹².

Anadolu’da Hitit sanatı içerisinde hem dişi hem de erkek sfenks tasvirleri sevilerek işlenen insan-hayvan karışımı varlıklar arasında yerlerini almıştır. Özellikle Hititlerde dişi sfenkslerin özellikle Hator saç tipinde işlenmiş oldukları görülmekle birlikte bu saç tipinin Mısır sanatındaki eski Libya kültürüne dayandığı düşünülmektedir. Hititlerde erkek sfenkslerin ise konik başlıklı olarak betimlendikleri ve Mısır kökenli Uraeus taşıdıkları gözlenmiştir¹³.

Hitit sfenkslerinde çenenin altında ince zincirli rozet kolye taşırken betimlendikleri görülmekle birlikte özellikle kanatlı olarak betimlenen Hitit sfenkslerinin en eski örneklerinin kanatsız olduğu bilinmektedir. Sfenks motifinin Girit uygarlığına Orta Minos III ve Geç Minos I dönemlerinde girmiş olduğu düşünülmekle birlikte genelde Suriye tipinin örnek alındığı ve kendilerine özgü bir tip geliştirdikleri bilinmektedir. Girit’te arka ayakları üzerinde oturan Suriye tipi sfenks yerine yatmış durumda Mısır sfenks tipi dikkat çekmektedir¹⁴.

Girit dışında Kıta Yunanistan’da betimlenen sfenksler, Geç Hellas III Dönemi’nde karşımıza çıkmaktadır. Sfenkslerin arka ayakları üzerinde otururken betimlendiği görülmekle birlikte açık kanatları bordürlü olarak tasvir edilmiştir. Kıbrıs sanatında betimlenen sfenksler ise Suriye ve Minos tiplerinin bir karışımı olarak tasvirlerde yerini almıştır¹⁵.

Heraldik sfenkslerin kutsal ağaç tasvirinin yanında betimlendiği örnekler ise ilk kez Suriye- Fenike ikonografisinde görülmektedir. Tasvir sanatında kutsal ağaç betimlemelerinin, lotus-palmet sentezinden oluştuğu görülmektedir. Lotus ve lotustan türemiş olan palmetin “ölümden sonra yeniden dirilişin sembolü” olduğu düşünülmektedir. Tasvirli eserler üzerinde sfenks tasvirleri arasında betimlenen kutsal ağaç motifinin, Mısır’dan Helen kültürüne kadar “doğanın dirilişini” sembolize eden kültürlerde yer aldığı görülmektedir¹⁶.

Anadolu’da Konya-Karahöyük’te ele geçen sfenksli vazoun zamanında bir kült vazosu olarak kullanılmış olabileceği düşünülmekle birlikte aynı zamanda bu vazoun içki kurbanı şeklinde bir fonksiyona sahip olduğu tahmin edilmektedir. Konya-Karahöyük’te ele geçen kült kabının şekil itibarıyla gemiye benzemesinden dolayı gökyüzü hiyeroglifi ile karşılaştırılması yapılabilir. Hitit metinlerinde içki kurbanında kullanılan bu kaptan bahsedildiği ve “Tapisana” ismini aldığı görülmektedir. Tapisana isminin ise gökyüzü şekli anlamına geldiği düşünülmektedir. Konya-Karahöyük’te ele geçen sfenksli kabın ya da vazounun Acemhöyük’te ele geçen fildişi sfenks tasvirleri ile eş zamanlı olduğu düşünülmektedir. Konya-Karahöyük’te ele geçen sfenksli vazodaki sfenks tasvirinin Konya-Karahöyük’te ele geçen Suriye Üslubu’ndaki mühürlerle çağdaş olduğu düşünülmektedir. Acemhöyük’te ele geçen mühür üzerinde betimlenen sırt sırta çökmüş iki sfenks tasviri, Karahöyük’te ele geçen aslan üzerinde duran sırt sırta vermiş iki sfenksle karşılaştırılmaktadır¹⁷.

Brandestein, Hititçe kelime olan awiti’nin aslan sfenksi olduğu görüşünü savunmaktadır. Awiti ile ilgili diğer bir görüş ise aslan olduğu şeklindedir. Bir envanter metninde ise Awiti ve UR.MAH aslanın aynı metinde yer

¹⁰ Canby, 1975: 247.

¹¹ Şahin, 1992: 108

¹² Şahin, 1992: 110.

¹³ Şahin, 1992: 110-111.

¹⁴ Şahin, 1992: 111.

¹⁵ Şahin, 1992: 111-112.

¹⁶ Şahin, 1992: 125-126.

¹⁷ Alp, 1987: 11.

almasından dolayı ve aslan kelimesinin Walwa ya da Walvi şeklinde tespit edilmesinden dolayı awitinin aslan olamayacağı ifade edilmektedir. Awiti kült envanterine göre İhtar kültü ile bağlantılı görülmektedir. Mezopotamya'da Mari tasvir sanatında betimlenen sfenksler İhtar ile bağlantılı görülmektedir. Mezopotamya ve Anadolu tasvir sanatında sfenkslerin hem dişi hem de erkek olarak tasvir edilmelerinden dolayı Konya-Karahöyük'te ele geçen aslan sfenksi üzerindeki kanatlı tanrının da İhtar olabileceği düşünülmektedir. Anadolu'nun önemli yerleşimlerinden biri olan Alacahöyük'te ve Yerkapı'da ele geçen dişi sfenks tasvirlerinin de tanrıça İhtar ile bağlantılı olabileceği tahmin edilmektedir. Mezopotamya, Mısır ve Anadolu tasvir sanatında tarihin çeşitli dönemlerinde özellikle şehir kapılarında betimlenen sfenks tasvirlerinin şehri ve şehirde yaşayan toplumlara koruyucu özelliği olduğuna inanılmaktadır. Mezopotamya ve Anadolu tasvir sanatında tanrıça İhtar'ın aşk ve savaş tanrıçası olma özelliğinden dolayı şehirlerin girişlerinde düşmanları etkileyebileceği düşünülmektedir¹⁸.

Konya Karahöyük'te ele geçen ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen bir riton üzerinde betimlenen sfenksin başı cepheden tasvir edilmiştir (Kat. No: 1, Lev. 1). Sfenksin baş detaylarında iri kulaklar ve kulaklarının arkasından sarkan iri bukleler dikkat çekmektedir. Sfenksin bir çift boynuzlu başlığının altında alnı üzerindeki yatay bandın altına basık bir ifade verdiği görülmektedir. Sfenksin yüz detaylarında iri burun, gözler ve kapalı ağız dikkat çekmekle birlikte sakallarının da tasvir edildiği görülmektedir.

Boğazköy'de ele geçen ve Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen bir mühür baskısı üzerinde sfenks üzerinde bir av tanrısı tasviri görülmektedir (Kat. No:2, Lev. 2). Sfenksin av tanrısının bir alameti olduğu düşünülmektedir. Nitekim Asur Ticaret Kolonileri Çağı mühürleri üzerinde av tanrısının betimlendiği sahnelerde sfenks tasvirleri dikkat çekmektedir.

Boğazköy Aşağı Şehir'de ele geçen bir kurs parçasının iç halkasında betimlenen sfenksin koruyucu etkisi olduğu düşünülmektedir (Kat. No:3, Lev.3). Kursun dış halkasında betimlenen diğer sfenks ve grifon tasvirinin de koruyucu etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Mezopotamya tasvir sanatında grifon koruyucu büyü olan bir varlık şeklinde tanımlanmaktadır¹⁹.

Boğazköy Yerkapı sfenksleri Alacahöyük sfenksleri gibi Hator saç biçimini yansıması bakımından önem taşımaktadır (Kat. No: 4, Lev. 4). Mısır sanatına özgü Hathor saç tipi, omuzlardan aşağı inen saç örgülerinin göğüslerde spiral kıvrım yapması olarak tanımlanmaktadır. Mısır sanatında aynı saç işlenişine sahip kraliçe ve kadın heykelleri bulunmaktadır²⁰. Boğazköy Yerkapı sfenkslerinin koruyucu bir işlevi olduğu düşünülmektedir.

Alacahöyük'te şehrin dinsel kapısını oluşturan güneydoğudaki Sfenksli Kapı'da kapı geçitlerinde betimlenen sfenkslerin kötülüklerden koruyucu bir özelliği olduğu düşünülmektedir²¹. Alacahöyük sfenks başlarında Mısır'dan gelen sanat akımları sonucunda Suriye tipi kuaför başı oluşturmuş olmakla birlikte rozetli kolye de Suriye biçiminden bir alıntı olarak karşımıza çıkmaktadır²². Alacahöyük'te kapı sfenkslerin gerdanlığını süsleyen rozetlerin "krallık sembolü" olabileceği tahmin edilmektedir. Hitit tasvir sanatında rozetlerin krallık sembolü olduğunu gösteren buluntular arasında kraliyet mühürleri gelmektedir. Hititlerde betimlenen rozet motifleri çeşitli bilim adamları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bossert rozet motifini kral işareti olarak yorumlamakla birlikte, Börker-Klahn ise güneşi temsil ettiği görüşündedir²³.

Mısır kökenli Hathor saç tipinin Anadolu'ya M.Ö. 18. yy'da girmiş olduğu düşünülmele birlikte Acemhöyük'te ele geçen fildişi sfenks figürünü ve Konya-Karahöyük'te bulunan pişmiş toprak erkek sfenksi bunu kanıtlamaktadır²⁴. Anadolu dışında dişi sfenks tasvirlerini Mısır, Filistin, Byblos ve Ugarit'te görmek mümkündür²⁵. Anadolu'da Hitit sitilindeki sfenks motifinin Mısır'dan Suriye yolu ile Anadolu'ya ulaşmış olabileceği düşünülmektedir²⁶. Alacahöyük'te Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen sfenkslerin ise şehri koruyucu bir işlevi olduğu düşünülmektedir (Kat. No: 5, Lev. 5).

¹⁸ Alp, 1987: 14.

¹⁹ Black ve Green, 1992: 101.

²⁰ Alkim, 1974: 89.

²¹ Darga, 1992: 130.

²² Darga, 1992: 138.

²³ Ensert, 2005: 27.

²⁴ Darga, 1992: 131-132.

²⁵ Alkim, 1974: 91.

²⁶ Alkim, 1974: 89.

Mısır'ın yerli motifi olan sfenks vücudu aslan, başı ise aslan şeklinde betimlenen bir tasvir olarak dikkat çekmektedir²⁷. Mezopotamya tasvir sanatında özellikle Eski Suriye Üsluplu mühürler üzerinde betimlenen sfenks tasvirlerinin belli bir anlamı olmadan doldurma ögesi olarak kullanıldığı şeklinde bir görüş vardır. Nitekim bir örnekte karşılıklı olarak betimlenen iki sfenks ve aralarındaki insana saldıran kuş tasviri dikkat çekmektedir. Mezopotamya tasvir sanatında düşmana özellikle akbabalardan oluşan kuşların saldırması ile ön ayaklarından birisini kaldıran düşmana saldıran kralı simgeleyen sfenks tasvirlerinin birleştirilerek kullanıldığı düşünülmektedir. Mezopotamya'da bir anlamda sfenksler düşmanını yenen kralın simgesi şeklinde bir işleve sahip olarak yorumlanmaktadır²⁸.

Anadolu dışında dişi sfenkslerin betimlendiği diğer örnekler arasında Megiddo'da ele geçen fildişi bir levha gelmektedir. Eser üzerinde krali bir tören tasviri betimlenmiştir. Levha üzerindeki tasvir sahnesinde betimlenen kralın yan kısmı dişi sfenks şeklindeki tahtın üzerinde otururken tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Sfenksin Mısır etkisinde betimlenmiş olduğu anlaşılma ile birlikte birtakım yerel unsurların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu yerel özellikler, kanatların yukarı doğru açık olması, başlığı ve dışa kıvrımlı olarak betimlenen saçların kulakların arkasından omuzlara doğru üç düz örgü şeklinde inmesidir. Megiddo'da ele geçen diğer bir örnekte ise fildişi kutunun dış kenarına yüksek kabartma halinde işlenen sfenkslerin kanatlı olarak ve ayakta betimlendiği görülmektedir. Kuyrukları havaya kalkık olarak işlenen dişi sfenkslerin başlarının kopuk olduğu görülmektedir. Sfenkslerin spiral saç bukleleri korunmuş olmakla birlikte bacalarının altında birbirine bitişik olarak betimlenen çift sıra bant süsleri dikkat çekmektedir. Aynı biçimdeki band süslerinin taslağı Yesemek'te hazırlanmış olan Zincirli kökenli iççiliği bitmiş olan protom sfenks üzerinde görülmektedir²⁹.

Ugarit'te fildişinden yapılmış olan ufak boru üzerinde kabartma halinde işlenmiş olan sfenksin çıplak tanrıçanın her iki yanında betimlenmiş olduğu görülmektedir. Hator saç tipinde, kanatları yukarı kalkık olarak betimlenen sfenksin saçlarının birbiri üzerinde altı spiral kıvrım yaparak dik bir biçimde başının arkasından yükselirken betimlenmiş olduğu görülmektedir. Bu tipte betimlenmiş olan saçın New York Metropolitan Museum of Art'daki Acemhöyük kökenli fildişi sfenkslerinden birine ve bir Miken sfenksine benzediği görülmektedir³⁰.

Ugarit'te ele geçen diğer bir fildişi levha üzerinde (M.Ö. 14. yy) betimlenen bir tanrıçanın iki kişiyi emzirirken tasvir edildiği görülmektedir. Tanrıçanın başının üzerinde rozet tasviri betimlenmiş olmakla birlikte bu rozetlerin Boğazköy-Yerkapı anıtsal sfenkslerinin başlarının üzerinde de betimlenmiş olduğu anlaşılmaktadır³¹.

Ugarit'te M.Ö. 14. yy'a ait bir altın kupa üzerinde fantastik bir av sahnesinin kabartma halinde işlenmiş olduğu görülmektedir. Tasvir sahnesinde bir dişi sfenksin palmye ağacına doğru koşarken tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Sfenksin her iki kanadı açık ve kalkık olarak betimlenmiş olmakla birlikte ucu kıvrık olan kuyruğunun ise yukarı doğru yükselmiş olduğu görülmektedir. Gözleri ve burnu büyük olarak betimlenen sfenksin fizyonomisinin Hitit plastik sanatındaki sfenkslere benzediği anlaşılmaktadır³².

KAYNAKÇA

Alkım, U.B; Yesemek Taşocağı ve Heykel Atelyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, V: Seri-Sa. 32, İslahiye Bölgesi Araştırmaları, Sa. I, Ankara, 1974.

Alp, S; "Eine Sphinxvase aus Karahöyük bei Konya", Anadolu (Anatolia), XXI, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1978-1980. s. 9-16. 1987.

Barnett, R. D; A Catalogue of Nimrud Ivories, London, 1975.

Black, J. ve Green, A; Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia, British Museum Press, London, 1992.

Canby, J.V; "The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C", Journal of Near Eastern Studies, Volume 34, Number 4. s.225-248, 1975.

²⁷ Alp, 1974:85.

²⁸ Erkanal, 1993: 131.

²⁹ Alkım, 1974: 90.

³⁰ Alkım, 1974: 91.

³¹ Alkım, 1974: 92.

³² Alkım, 1974: 91.

Darga, A. M; Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları 56, İstanbul, 1992.

Dessenne, A. Le Sphinx, Etude iconographique des origines a la fin du seconde Milleniare, Paris, 1957.

Ebert, M; "Sphinx", Reallexikon der Vorgeschichte; uner Mitwirking Zahlreicher Fac, Walter de Gruyter, Berlin. s.336-339, 1924-1932 .

Ensert, H.K. "Miladdan Önce İkinci Binde Kanatlı Güneş Kursu ile Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri", Anadolu / Anatolia 28, s. 25-47, 2005.

Erkanal, A. Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları, (Die in Anatolien vorkommenden altsyrischen Siegel und Siegelabdrucke), Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi-sa. 42, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

Özgüç, N. "The Composite Creatures in Anatolian art during the Period of Assyrian Trading Colonies", (Eds. M. Mori, H. Ogawa, M. Yoshikawa), Near Eastern Studies. Dedicated to H.I.H Prince Takahito Mikasa on the Occasion of His Seventy-Fifth Birthday, Wiesbaden, s. 293-317, 1991.

Şahin, N. "Korinth Seramiğinde Heraldik Sphinx ve Kutsal Ağaç İkonografisi", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi VI, İzmir, s. 107-127, 1992.

KATALOG

Kat. No: 1 Lev. 1

Buluntu Yeri: Konya Karahöyük

Tarihlendirme: Hitit İmparatorluk Dönemi

Eser Cinsi: Riton

Malzeme: Pişmiş toprak

Özellikler: Riton üzerinde erkek bir sfenkse ait tasvir dikkat çekmektedir.

Sahne Tanımı: Erkek sfenksin saç biçimi Hator saç biçimi özelliğindedir. Sfenksin başında iri kulakların yüz tarafında iki buklenin aşağı doğru sarktığı anlaşılmaktadır. Sfenksin kulağının önündeki bukleler de göze çarpmaktadır. Sfenksin bir çift boynuzlu başlığının altında alnı üzerindeki yatay bantın alna basık bir ifade verdiği anlaşılmaktadır.

Üslubu: Mühür üzerindeki tasvirler Hitit Üslubu'nda işlenmiştir.

Korunduğu Yer: Konya Arkeoloji Müzesi.

Kaynakça: Darga, 1992: 140-141, fig. 147-148.

Kat. No: 2 Lev. 2

Buluntu Yeri: Boğazköy

Tarihlendirme: Hitit İmparatorluk Dönemi

Eser Cinsi: Silindir mühür

Özellikler: Silindir mühür baskılarında sfenks tasviri görülmektedir.

Sahne Tanımı: Mühür üzerinde betimlenen bir av tanrısı bir sfenksin üzerinde dururken tasvir edilmiştir. Mühür alanında betimlenen diğer tasvirler arasında; çift başlı iki kartal üzerinde sol tarafta bir aslan, sağ tarafta ise boğa tasviri görülmektedir. Mühür alanında kuş ve hiyeroglif işaretlere ait tasvirler dikkat çekmektedir.

Üslubu: Mühür üzerindeki tasvirler Hitit Üslubu'nda işlenmiştir.

Kaynakça: Bittel,1976: 59, nr. 22.

Kat. No: 3 Lev. 3

Buluntu Yeri: Boğazköy Aşağı Şehir

Tarihlendirme: M.Ö. XIV. Yy

Eser Cinsi: Kurs parçası

Malzeme: Fildişi

Özellikler: Kurs parçası üzerinde sfenks tasvirleri görülmektedir.

Tanımı: Kursun merkezinde bir sfenks tasviri görülmektedir. Sfenksin dairenin şekline göre yerleştirildiği görülmektedir. Sfenksin kanatları yukarı doğru kalkık olarak ve iki yana doğru açık olarak tasvire dilmıştır. Sfenksin başının profilden betimlenmiş olmakla birlikte ters bir istikamete bakarken betimlendiği görülmektedir. Sfenksin yuvarlak olan bir başlığı ve iki tutam halinde aşağı doğru sarkan saçları göze çarpmaktadır. Kursun dış halkasında ise sfenks ve grifondan oluşan diğer karışık varlıklar görülmektedir. Kursun iç halkasında betimlenen sfenks erkek olmakla birlikte dış halkadaki sfenks ise dişidir.

Üslubu: Eser üzerindeki tasvirler Hitit Üslubu'nda işlenmiştir.

Kaynakça: Bittel, 1957: 14-15, res. 7.a-b.

Kat. No: 4 Lev. 4

Buluntu Yeri: Boğazköy/ Yerkapı

Tarihlendirme: Hitit İmparatorluk Dönemi

Eser Cinsi: Kapı

Malzeme: Taş

Yerkapı Sfenksleri olarak tanımlanan dört sfenks kapı geçitlerini koruma amaçlıdır. Bunlardan biri Berlin, Staatliche Müzesinde, diğeri İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde, diğer ikisi ise restore edilmiştir ve eski yerlerine yerleştirilmiştir. Dişi sfenkslerin üç boyutlu olarak işlenmiş oldukları görülmektedir.

Sahne Tanımı: Sfenks başlarının gövdeye nazaran daha dikkat çekici olarak işlenmiş oldukları görülmektedir. Gövdeler dışarı taşkın olmakla birlikte bacaklar küt, ayaklar ise beş parmaklı aslan pençesi şeklinde işlenmiştir. Sfenkslerin kuyruklarının ise yukarı doğru kalkık olarak ve uçlarının spiral şeklinde son bulduğu görülmektedir. Sfenkslerin kanatları üzerinde paralel ve eğik çizgiler görülmektedir.

Yerkapı sfenkslerinde kadın başlarında kareye yakın bir yüz dikkat çekmektedir. Sfenkslerin yüzünde dolgun yanaklar ve kartal burun dikkate değer niteliktedir. Sfenkslerin gözlerinin bir başka maddeden kakma olarak yapıldıkları görülmektedir. Sfenkslerin kaşları hafif kabarık olarak işlenmek birlikte alın basık olarak tasvir edilmiştir. Sfenkslerde Hator saç biçimi dikkat çekmektedir. Sfenkslerin saçları ortadan ikiye ayrılmış olarak tasvir edilmiştir. Sfenkslerin kulakları oldukça büyük betimlenmekle birlikte saçların devamının kulakların arkasından göğüs üzerinde spiral olarak son bulduğu anlaşılmaktadır. Sfenkslerin ağız içeri çekik ve kapalı olmakla birlikte ince olarak betimlenen dudaklarının uçları ise yukarı doğru kalkık olarak tasvir edilmiştir. Sfenkslerin Hator biçimli saçları üzerinde rölyef olarak işlenmiş bir çift boynuzlu başlık dikkat çekmektedir. Berlin ve Yerkapı örneğinde bubaşlığın üzerinde üst üste üç çift spiral ve içlerinde rosaslardan oluşan bezek tasvir edilmiştir.

Üslubu: Eser üzerindeki tasvirler Hitit Üslubu'nda işlenmiştir.

Korunduğu Yer: 123 no'lu sfenks, İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde, 124 nolu sfenks, Berlin Staatliche Müzesinde korunmaktadır.

Kaynakça: Darga, 1992: 119- 123, fig. 123-124.

Kat. No: 5 Lev. 5

Buluntu Yeri: Alacahöyük

Tarihlendirme: Hitit İmparatorluk Dönemi

Malzeme: Taş

Sahne Tanımı: Sfenkslerin başları ayrıntılı olarak işlenmiş olmakla birlikte gövdeleri dışarı taşkın ve şişkin olarak betimlenmiştir. Sfenkslerin ayakları stilize aslan pençesi şeklindedir ve bacakları ayrık ve kısa olarak tasvir edilmiştir. Alacahöyük sfenkslerinde kapı geçidine bakan yüzlerde betimlenen çeşitli tasvirler ayrı figürlere aittir. Doğuda pençelerinde tavşan taşırken betimlenen çift başlı kartal tasviri üzerinde kentin içine doğru yürürken betimlenen bir tanrının ayakları ve giysisinin altına ait tasvirler görülmektedir.

Sfenkslerin başlarında sivri konik bir başlık dikkat çekmektedir. Sfenkslerin başlarından aşağı doğru sarkan örtünün varlığından dişi sfenksler oldukları anlaşılmaktadır. Sfenkslerin saç biçimleri Hator saç tipi özellikleri göstermektedir. Sfenkslerin alını üzerinde saçlarının altında bir bant, omuzlardan inen ve uçları helezon şeklinde yuvarlanan saç tutamları sağ ve solda rosaslarla son bulmaktadır. Sfenkslerin yüzleri yuvarlak olarak betimlenmekle birlikte yanaklar dolgun ağız küçük çene ise içeri doğru çekik olarak işlenmiştir. Sfenkslerin gözlerindeki derin göz çukurlarından kakma bir malzeme ile doldurulduğu anlaşılmaktadır. Sfenkslerin boyunlarındaki süsler ve rosaslı gerdanlıklar dikkat çekmektedir.

Üslubu: Eser üzerindeki tasvirler Hitit Üslubu'nda işlenmiştir.

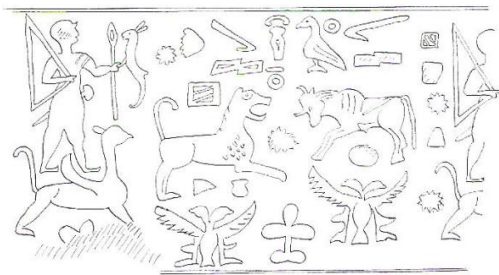
Kaynakça: Darga, 1992, 130-138, fig. 132 ve 135.

LEVHALAR

LEVHA 1

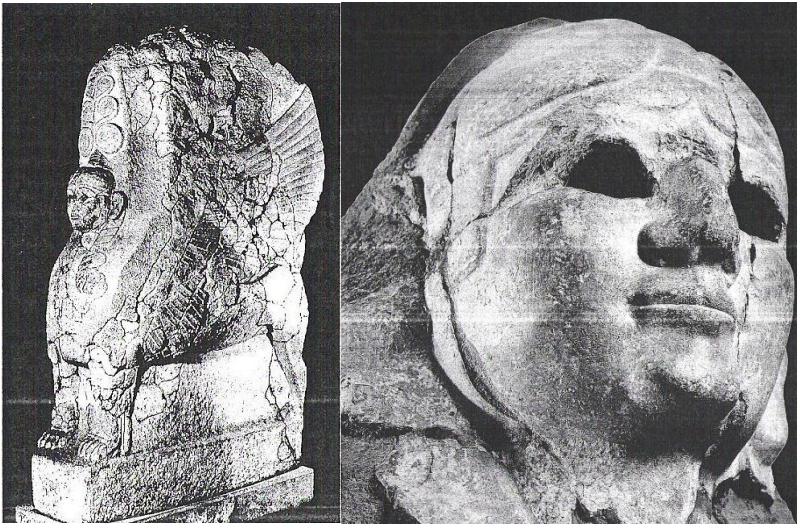
LEVHA 2

LEVHA 3

LEVHA 4

LEVHA 5

